

Dr hab. Małgorzata Orlowska prof. WSB
Katedra Pedagogiki, Wydział Stosowanych Nauk Społecznych
Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej

Recenzja rozprawy doktorskiej
Mgr Romualdy Małgorzaty Kosmatki

„Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji trudnej”

napisana pod kierunkiem
dr hab. Anny Fidelus prof. UKSW

Zlecona Uchwałą Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Stefana Kardynała Wyszyńskiego z dnia 16 marca 2016r.

1. Ocena formalnej strony pracy.

Przedłożona do recenzji praca doktorska Pani mgr Romualdy Małgorzaty Kosmatki „*Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji trudnej*” składa się z dziewięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały, poprzedzonych wstępem, i zakończonych podsumowaniem, bibliografią, spisem tabel, wykresów i, schematów oraz aneksem, w którym zamieszczono zastosowane w pracy narzędzia badawcze. W sumie 275 stron znormalizowanego maszynopisu.

Wprowadzenie ma charakter wstępu. Prezentuje motywy wyboru tematu wraz z jego uzasadnieniem oraz zawiera krótki opis treści poszczególnych rozdziałów – w sumie 7 stron maszynopisu.

Pierwsze pięć rozdziałów ma charakter teoretyczny. W sumie 78 stron. Są one ściśle powiązane z podjętym tematem badawczym. Określają podstawowe pojęcia (rozdział 1), społeczne uwarunkowania zjawiska bezdomności (rozdział 2) oraz dotyczą zasobów antropologicznych i kulturowych, którymi dysponują osoby bezdomne (rozdział 4) spostrzeganych w kontekście dominujących teorii i modeli badawczych. Ta część pracy kończy się omówieniem wybranych form pomocy osobom bezdomnym w rodzimej rzeczywistości empirycznej (rozdział 5).

Rozdział dotyczący metodologii (VI) liczy 19 stron i zawiera typowy dla tej części prac naukowych o charakterze aplikacyjnym materiał, tj. cel, przedmiot, problemy badawcze oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. Na uwagę zasługuje nie tylko szczegółowe

omówienie zastosowanych narzędzi badawczych (bardzo bogatego zestawu), ale też omówienie schematów analizy danych ilościowych i jakościowych (rozdziały 6.6 i 6.7). Rozdział ten kończy się opisem organizacji badań wraz z całym planem postępowania badawczego i prezentacją analizy doboru populacji do badań (r. 6.8).

Rozdziały opisujące analizę zebranego materiału badawczego (VII – IX) stanowią ponad połowę pracy, w sumie 107 stron. Są to rozdziały rozbudowane o wieloelementowej strukturze. Odnoszą się w swojej treści do przyjętych modeli analitycznych.

Zakończenie pracy – 15 stron kończą część badawczą dysertacji.

Bibliografia – zawarta jest na 12 stronach (publikacje nienumerowane) wraz z netografią – 8 pozycji.

Praca zawiera spis tabel - 49; spis wykresów – 14; spis rysunków – 5.

Na aneks - w sumie na 40 stron składa się 12 załączników. Są to:

- 1/ *WCQ (Ways of Doping Questionnaire)*,
- 2/ *Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29)*,
- 3/ *Skala ISEL - 40*,
- 4/ *Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności (GSES)*,
- 5/ *Skala E. Berga*,
- 6/ *Zmodyfikowana skala do badania poczucia społecznej stygmatyzacji dla osób bezdomnych*,
- 7/ *Zmodyfikowana Skala Tożsamości Ego (EIS)*,
- 8/ *Kwestionariusz wywiadu*.
- 9/ *Wywiad częściowo strukturalizowany*
- 10/ *Kwestionariusz pierwszego wywiadu pracownika ośrodka z osobą bezdomną*
- 11/ *Arkusze indywidualnego planu usamodzielnienia się*
- 12/ *Kontrakt*

Praca pod względem formalnym napisana jest poprawnie. Zachowana jest struktura właściwa tego typu pracom, między poszczególnymi częściami pracy zachowane są właściwe proporcje. W całej pracy Autorka stosuje poprawnie i biegle posługuje się aparatem naukowym (tzn. przypisy, odsyłacze, poprawny zapis bibliograficzny).

Ogólna ocena rozprawy pod względem formalnym (struktury pracy) jest pozytywna. Spełnia kryteria oczekiwane przy tego typu rozprawach.

2. Ocena merytorycznej strony pracy.

Analiza szczegółowa

Wprowadzenie. Jest poświęcone uzasadnieniu wyboru tematu, wagi podjętej problematyki oraz krótkiemu omówieniu poszczególnych rozdziałów pracy. Zarysowany jest też cel i

przedmiot badań. Na uwagę zasługuje motyw podjęcia tematu. Obok aspektu poznawczego Autorka ujawnia silny motyw aksjologiczny. Forma, treść i język jest poprawny i komunikatywny.

Część teoretyczna pracy składa się z pięciu rozbudowanych rozdziałów. Pierwszy - *Charakterystyka problematyki bezdomności*, drugi - *Wybrane konteksty problemu bezdomności*, trzeci - *Problematyka radzenia sobie osób bezdomnych w sytuacjach trudnych*, czwarty - *Zasoby osobiste bezdomnych* i piąty - *Wybrane formy pomocy bezdomnym*.

Wszystkie razem tworzą wspólną, koherentną całość. W pierwszym Autorka rozprawy wyjaśnia podstawowe dla dysertacji pojęcia z fundamentalnym odwołaniem się do koncepcji domu dla funkcjonowania społecznego człowieka. Takie ujęcie bezdomności silnie warunkuje dalsze wywody teoretyczne i empiryczne oraz osadza je w konkretnym kontekście aksjologicznym, który wytycza *explicite* dalszy cel pracy – określenie modeli i instrumentów inkluzji społecznej bezdomnych, a zwłaszcza odwołanie się do sił społecznych tkwiących w samym bezdomnym jak i jego środowisku życia. Kolejne rozdziały dotyczą społecznego i antropologicznego kontekstu popadania w bezdomność (r. II). Są one następnie konfrontowane z zasobami, które może uruchomić bezdomny, aby wyjść z zamkniętego koła wykluczenia (r. IV). Wszystkie przemyślenia Autorka stara się przełożyć na zaproponowane modele wyjaśniające radzenie sobie przez ludzi w sytuacjach trudnych (r. III). Część teoretyczna pracy kończy się przeglądem istniejących rozwiązań instytucjonalnych proponowanych przez współczesne społeczeństwa ludziom bezdomnym w rodzimej rzeczywistości (r. V). Co stanowi - zdaniem recenzenta - klamrę dopinającą opis bezdomności jako istotnej kwestii społecznej, bo jako taką należy ją rozpatrywać.

Analiza tej części pracy pozwala mieć przeświadczenie, że Autorka pracy zna literaturę przedmiotu badanego problemu jakim jest bezdomność. Porusza się w niej swobodnie i ze znajomością rzeczy, zaś liczne odwołania do kondycji psycho-społecznej człowieka poszerzają jej wiedzę o niezbędne umiejętności określenia sytuacji i dalszych losów tej grupy wykluczonych. Na szczególną uwagę w tej części pracy zasługuje ten fragment, który odnosi się do form pomocy oferowanym ludziom bezdomnym we współczesnej Polsce.

Pewien niedosyt w tej części pracy budzi dość skrótowe potraktowanie niektórych podjętych przez Autorkę wątków, jak np. podrozdział (1.1) dotyczący znaczenia domu dla człowieka czy podrozdział (4.6) odnoszący się do poziomu samo skuteczności (zredukowane do 1 strony maszynopisu). Oczywiście jest to autorska decyzja pani mgr Romualdy Małgorzaty Kosmatki wynikająca z koncepcji jak i z konieczności samo ograniczenia się w prezentacji

materiału by zawęzić dyskurs do niezbędnego toku narracji. Jednak zbytnia asceza nie była tu akurat najlepszym doradcą.

Tym niemniej ta część pracy jest napisana poprawnie pod względem merytorycznym i językowym, a materiał jest prezentowany w sposób logiczny i klarowny oraz prezentuje niezbędne treści dla analizy zebranego materiału empirycznego.

Część metodologiczna pracy zawarta jest w rozdziale VI. Jest to rozdział bardzo rozbudowany zawierający fundamentalne treści dotyczące tematu i celu badań (r. 6.1), hipotez (6.2). Znajdujemy tam też rzetelną analizę zastosowanych zmiennych i wskaźników (r. 6.3) oraz szczegółowe omówienie zastosowanych narzędzi badawczych (r. 6.4). O dojrzałości Autorki jako badacza świadczy też szczegółowa prezentacja schematu analizy danych ilościowych i jakościowych (r. 6.5 i 6.6) co nie zdarza się często.

Autorka w tej części pracy wykazała się dojrzałością w formułowaniu celów i problemów badawczych oraz propozycją ich rozwiązania, tzn. adekwatnym instrumentarium badawczym.

Tę część pracy należy ocenić pozytywnie zarówno pod względem prezentowanego warsztatu badawczego jak i klarownego sposobu prezentowania treści.

Część badawcza dotyczy rozdziałów VII – IX. Były to r. VII *Zasoby osobiste bezdomnych a style radzenia sobie z problemami – w świetle przeprowadzonych badań*, r. VIII *Rodzaj placówki wsparcia a poziom zasobów osobistych bezdomnych – wyniki badań i ich interpretacja* oraz r. IX *Model pracy z bezdomnymi oparty na rozwijaniu zasobów osobistych – implikacje społeczno – pedagogiczne*. Wszystkie z nich są rozbudowane o szczegółowe problemy wynikające z przyjętych celów, problemów oraz postawionych hipotez. Jednocześnie ich wyróżnienie porządkuje tok narracji Autorki. Są też zgodne z poprzednimi częściami pracy.

W wyróżnionych rozdziałach Autorka prezentuje wyniki swoich badań. Umiejętnie łączy materiał zdobyty w drodze badań ilościowych z informacjami pozyskanymi z wywiadów (badania jakościowe). Są one ilustracją i dopełnieniem tych pierwszych. Ten fakt ujawnia duże umiejętności warsztatowe Autorki oraz panowanie nad tekstem i prowadzoną narracją. Jest to o tyle istotne, że zebrany materiał badawczy jest bardzo obszerny i wielowątkowy. Przypomnijmy, że Autorka zrealizowała badania ilościowe wśród 369 osób w 10 placówkach na terenie województwa wielkopolskiego za pomocą kilkunastu narzędzi badawczych oraz przeprowadziła 7 wywiadów w dwu placówkach dla bezdomnych. W ich konsekwencji zbudowała kilkanaście wskaźników opisujących poziom zasobów osobistych respondentów

sprzyjających bądź utrudniających radzenie sobie w sytuacjach trudnych, a do takich niewątpliwie należy zaliczyć doświadczanie bezdomności.

I choć głównym tematem dysertacji jest ogląd zasobów osobistych bezdomnych w kontekście strategii radzenia sobie przez nich w sytuacji wykluczenia, to jednak do najważniejszych ustaleń badawczych Autorki zaliczyłabym konstatację, że dla procesu wychodzenia z bezdomności w dużo większym stopniu istotny niż cechy psycho-społeczne bezdomnych jest rodzaj instytucji udzielającej im pomocy. I choć jest to wątek poboczny pracy to jest on z praktycznego punktu widzenia najistotniejszym wynikiem podjętej pracy badawczej. Wszak problemem społecznym – obok samego zjawiska – jest podjęcie skutecznych procesów resocjalizacyjnych. Wyjście z bezdomności dotyczy niewielkiego odsetka osób jej doświadczających. Co zrobić, by osoby bezdomne powróciły ponownie do życia społecznego w pełnym wymiarze. Dlatego też tak ważne było odwołanie się przez Autorkę pracy w części teoretycznej do znaczenia domu w życiu człowieka. Sugerowałabym by w swoich następnych pracach i badaniach – do których gorąco namawiam - Autorka podjęła się i pogłębiła wątek cech charakteryzujących instytucjonalną pomoc bezdomnym. W niniejszej dysertacji, na podstawie posiadanego materiału badawczego, mogła bowiem odnieść się tylko do ich dychotomicznego podziału na placówki pro chrześcijańskie vs pozostałe oraz zwrócić uwagę na kilka ich cech. Idea ta wychodzi naprzeciw już zrealizowanym, a zaprezentowanym w rozdziale IX, wynikom badań dotyczącym zbudowania modeli pracy z bezdomnymi.

Do najważniejszych uwag dotyczących tej części przedłożonej do recenzji pracy należy jej zgodność (kompatybilność) z częścią metodologiczną jak i częścią teoretyczną. W sumie praca stanowi zwartą całość o przemyślanej strukturze logicznej. Autorka zrealizowała założone cele (poznawczy i praktyczny) oraz odpowiedziała na postawione problemy badawcze (główne i szczegółowe) oraz wyjaśniła postawione hipotezy. Sposób prezentacji zebranego obszernego materiału badawczego jest poprawny i dojrzały, o czym świadczy warsztat naukowy w tym zwłaszcza metodologiczny. Udanej całości pracy dopełnia poprawna prezentacja materiału statystycznego (opracowywanie tabel, wykresów – patrz wykazy zamieszczone na końcu dysertacji) co często nastrocza trudności nawet wytrawnym badaczom. Autorka wykazała się umiejętnością budowania tablic wynikowych i korelacyjnych oraz sprawnym posługiwaniem się przyjętymi w postępowaniu badawczym testami statystycznymi. Wszystko to służyło nadrzędnemu celowi zwerbalizowanemu w metodologii badań własnych. Nade wszystko zaś – na co recenzent już zwracał uwagę - wykazała się umiejętnością łączenia ma-

teriału badawczego o charakterze ilościowym z materiałem jakościowym ilustrującym i pogłębiającym badane zjawisko. Przy analizie materiału empirycznego umie wykorzystywać (argumentować) wiedzę teoretyczną o czym świadczą liczne odwołania do literatury przedmiotu.

W ocenie recenzenta ta część pracy spełnia stawiane wymogi dla tego typu prac aplikacyjnych. Występuje zgodność części badawczej z metodologiczną oraz poprawnie dokonaną analizą problemu w literaturze przedmiotu. Praca napisana jest poprawnym literackim językiem, umiejętnie wykorzystuje - co należy jeszcze raz podkreślić - aparat naukowy do argumentacji założonych celów i problemów.

W *Zakończeniu* – ostatniej części ocenianej pracy, Autorka dysertacji jeszcze raz podjęła się w sposób sumaryczny odpowiedzi na sformułowane pytania i cele postawione w pracy. Odwołując się do analizy zawartej w części teoretycznej i badawczej odpowiedziała na nie.

Ta część pracy jest poprawna pod względem merytorycznym i odpowiada wymogom formalnym. Stanowi faktyczne podsumowanie zrealizowanych badań.

Ogólna ocena merytoryczna pracy pozytywna. Spełnia ona kryteria stawiane tego typu rozprawom.

3. Podsumowanie recenzji.

Rozprawa doktorska Pani mgr Romualdy Małgorzaty Kosmatki napisana jest od strony formalnej, merytorycznej i metodologicznej poprawnie. Zauważone niedociągnięcia (takie jak zbyt skrótowe potraktowanie w części teoretycznej niektórych problemów) nie umniejszają w żaden sposób jej wartości formalnej i merytorycznej, ani nie wpływają na percepcję treści.

W podsumowaniu i ocenie pracy recenzent chce podkreślić i zwrócić szczególną uwagę na problem, którym zajęła się doktorantka oraz jej emocjonalny stosunek do problemu. Nie bez znaczenia dla oceny pracy jest też wysoki stopień trudności związany ze zbieraniem materiału badawczego. Badacz nie tylko musi fizycznie dotrzeć do respondentów (co nie jest łatwe), przełamać ich nieufność, ale też zweryfikować wartość zbieranego materiału.

Bezdomność jest jedną z istotniejszych kwestii społecznych, z którymi nie umiemy sobie poradzić. Jest to zjawisko społeczne niezwykle traumatyzujące zarówno osoby go doświadczające jak i dla całego społeczeństwa. Problem jest rzadko podejmowany w literaturze przedmiotu, a jeszcze rzadziej mamy do czynienia z próbą zbudowania modeli czy określenia dróg inkluzji dla tej grupy osób wykluczonych. Dlatego też z dużą uwagą i atencją trzeba przyjąć pracę Pani Magister.

4. Wniosek końcowy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Romualdy Małgorzaty Kosmatki pt.: *Zasoby osobiste osób bezdomnych a strategie radzenia sobie w sytuacji trudnej* odpowiada warunkom określonym w art. 13 Ustawy z dnia 14.03.2003 o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2014r., poz. 1852 z późniejszymi zmianami).

Opowiadam się za przyjęciem dysertacji oraz dopuszczeniem mgr Romualdy Małgorzaty Kosmatki do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.

Stawiam też **wniosek formalny o opublikowanie** niniejszej pracy w ramach Wydawnictwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego ze względu na znaczenie społeczne i praktyczne aspekty pracy.

M. Omiński

Warszawa, 23 kwietnia 2016